

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Tel. (030) 10163
Postgiro 58. Abonnementsprijs f 5,50 per jaar. Buitenland f 7,- per jaar, voor
België f 6,-. Losse nummers f 0,25. Verschijnt wekelijks.

HET HUMANISME VAN ANNA BLAMAN

Ik houd niet van mensen die allerlei grote figuren na hun dood min of meer trachten in te lijven bij de richting waartoe ze zelf behoren. Verwacht u dus niet van mij, dat ik Anna Blaman op losse gronden een humaniste noem. Nee, dat moderne humanisme is een van de voornaamste punten van houvast in haar werk, zoals het dat trouwens ook was in haar leven. De schrijfster heeft voor het Humanistisch Verbond heel wat lezingen gehouden en daardoor zullen veel lezers haar persoonlijk hebben leren kennen.

In een bespreking die vooral dat humanistisch aspect van haar werk wil belichten, wil ik met opzet niet teveel zeggen over de vorm ervan. Alleen dit, dat zij van het begin af met die vorm heeft geworsteld; in een tijd waarin uitgebreide discussies werden gevoerd over de mogelijke ondergang van de roman als kunstuiting, heeft zij bewezen wat een goed auteur nog met deze vorm kan doen, en dit soort discussies is dan ook nagenoeg verstomd. Die strijd met de vorm ziet u het duidelijkst in „Eenzaam avontuur”, al moet ik toegeven, dat de oplossing van de „roman in de roman”, de roman die een van de hoofdfiguren zelf schrijft en waarin hij zijn eigen reacties op de gebeurtenissen weergeeft, in dat boek niet geheel geslaagd is. Aanvankelijk heeft Anna Blaman ook veel bijfiguren nodig gehad, om toch vooral geen enkel facet van wat zij te vertellen had, te vergeten. Eenzaam avontuur lijdt daardoor aan een teveel aan personen, waardoor de aandacht van de lezer vaak van het grondprobleem afgeleid wordt. Gaandeweg heeft zij dit bezwaar overwonnen, totdat ze in haar laatste roman *De verliezers* met drie hoofdfiguren kan volstaan en daarin alles uitdrukt over wat men wel het centrale thema van haar werk kan noemen.

Vooral door dat centrale thema, door de inhoud dus veel meer dan door de vorm, heeft het werk van Anna Blaman de aandacht getrokken. Het voornaamste thema is dat van de menselijke eenzaamheid, de onmogelijkheid elkaar als mens volkomen te doorgronden, de noodzakelijke onvolledigheid van het menselijk bestaan. Na haar is

die gedachte min of meer een modeverschijnsel geworden; zij komt in zoveel moderne romans voor, dat wij ons wel eens kunnen afvragen of zij door alle schrijvers altijd wel even oprecht gevoeld is. Dat hoeft u zich bij Anna Blaman nooit af te vragen, niet alleen omdat zij de eerste was die dit thema in onze na-oorlogse letterkunde aansneed, maar vooral omdat de schrijfster met een bewonderenswaardige eerlijkheid de problemen die zij behandelt, naar voren brengt. Juist om de indringende beschrijving van de vereenzaming van de modere mens zijn haar verhalen en romans wel negatief genoemd, maar er is eerder sprake van een niets ontziende eerlijkheid, een oprechtheid die er niet voor terugdeinst bepaalde gevestigde opvattingen en tradities tot de grond toe af te breken, wanneer zij blijken niet meer dan kaartenhuizen te zijn, façades opgetrokken om de werkelijkheid door een schone schijn aan het oog te onttrekken. Die eenzaamheid bestaat nu eenmaal en wij moeten leren ermee te leven; het is beter de waarheid te doorgronden en te aanvaarden dan als een struisvogel de kop ervoor in het zand te steken.

Die menselijke eenzaamheid vindt haar uitdrukking bijvoorbeeld in de hoofdfiguren uit *Eenzaam avontuur*, die ondanks een gelukkig huwelijk, ondanks pogingen dat zuiwere geluk in stand te houden, ten prooi vallen aan wat Anna Blaman „een aloud conflict” noemt, een conflict waardoor de man en de vrouw uit elkaar gedreven worden, hij in de eenzaamheid van zijn romanschrijverij, zij in de armen van een allersmakelijkste ander, die toch juist datgene blijkt te bezitten, wat hun eigen huwelijk ontbeert. Maar is er dan geen strijd, is er

personalia

R. DE LA RIE. Geboren 1929. Na een tiental jaren werkzaam te zijn geweest in het bedrijfsleven en de journalistiek, sinds 1959 leraar Nederlands aan het Gemeentelyceum te Vlaarding.

een lezing voor de vara-microfoon van zondag 24 mei 1964

DE HUMANIST TUSSEN DE WERELDMACHTEN

Prijs f 0,95.

Te bestellen bij het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152 - Utrecht.
Giro 30.49.60.

alleen dat machteloos toegeven? Leest u het boek om te kunnen beoordelen of er geen krachten kunnen zijn, die sterker zijn dan onze moraal- en fatsoenregels, sterker vooral dan onze eigen stellige wil.

En zo kom ik op een tweede thema in Anna Blamans werk, de erotiek. Misschien is het ook wel juister te zeggen, dat dat een concrete uitwerking is van het eerste thema, want juist het gebied van de liefde is waarschijnlijk wel het terrein waar de menselijke eenzaamheid het felst, het heftigst, en daardoor ook vaak het ontroerendst aan de dag treedt. Het menselijk tekort toont zich juist daar op zijn schrijnendst. In het werk van Anna Blaman wordt dit aspect van de liefde nog versterkt door het bijzondere karakter van sommige erotische betrekkingen die zij beschrijft. Ik ken geen auteur vóór haar, die op een zo fijnzinnige wijze homofiele gevoelens heeft weten te beschrijven, de liefde die de ene vrouw voelt voor de andere. Het mooiste vind ik dat wel in haar laatste roman *De verliezers*, waarin de verpleegster een van de verliezers is, juist doordat haar vriendin haar bijzondere geaardheid niet kan beantwoorden. De vriendin verliest op haar beurt, doordat de hechte vriendschap die tussen de twee meisjes bestond, op het beslissende moment tekort schiet. U moet zich goed indenken, dat Anna Blaman over homofiele betrekkingen in een tijd waarin de homoseksualiteit nog niet zo „in” was (om eens een modeterm te gebruiken) als dat de laatste jaren het geval is. Een schrijver als Van het Reve kan openlijk voor zijn afwijkende geaardheid uitkomen en wordt voor die eerlijkheid zelfs geprezen. Ons begrip voor zo’n andere geaardheid is, alle Morele Herbewapening ten spijt, aanzienlijk toegenomen sinds bijvoorbeeld 1948, het jaar waarin *Eenzaam* avontuur verscheen. In 1949 moest Anna Blaman de Van der Hoogtprijs weigeren, die haar door de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde werd toegekend, omdat bij de toekenning een advies werd gegeven, dat in feite een afkeuring inhield van de inhoud van haar werk. Ik zei dat ze die prijs wel moest weigeren, want natuurlijk is het voor een auteur onaanvaardbaar, dat een commissie zich schoolmeesterachtig gaat bemoeien met wat hij schrijft. Bovendien is dit soort kritiek onrechtvaardig, omdat kunst de stof alleen maar gebruikt als uitdrukkingsmogelijkheid. Het gaat er helemaal niet om waar het verhaal over gaat, welke feiten er precies in vermeld zijn, het gaat erom wat de kunstenaar ermee heeft willen zeggen. Veel bezwaren tegen moderne letterkunde vervallen daarmee, omdat het bezwaren zijn tegen bijzaken, tegen de behandelde stof, niet tegen het kunstwerk. Men verwijt een beeldend kunstenaar toch ook niet, dat hij een bronzen beeld maakt, als men zelf de voorkeur geeft aan steen? Sommige kringen concen-

treerden zich heftig op die bijzaken en hebben het Anna Blaman bijzonder moeilijk gemaakt, zelfs in haar persoonlijk leven. U herinnert zich misschien nog wel de complete rechtbank over haar werk, waarin de schrijfster zelf de „aangeklaagde” moest spelen. Gelukkig heeft zij op het laatste moment, inziende wat een goedkope trucs hier werden gebruikt, haar medewerking geweigerd, en de reportage die de Vara van dit „proces” maakte, bewees wel, zei ze later, hoe juist het was zich van deze bedenkelijke affaire te distantiëren en hoezeer zij anders aan de haaien overgeleverd zou zijn geweest. De tijden zijn veranderd: in 1956 kreeg Anna Blaman de P. C. Hooft-prijs en nu kunnen wij met meer objectiviteit constateren hoe zij de erotiek, en met name de homo-erotiek, gebruikte als middel om de menselijke eenzaamheid, het eeuwige menselijk tekort, tot uitdrukking te brengen.

Wat heeft dat alles nu met humanisme te maken, behalve dan dat de schrijfster zelf humaniste was? Ik zal het u zeggen: dat humanisme betekende voor haar een verlichting van die eenzaamheid, een middel tot bestrijding ervan, een poging, zoals onze eigen beginselverklaring het zegt, het leven en de wereld met onze menselijke vermogens te verstaan. Het humanisme was voor Anna Blaman een verworvenheid waaraan een hele strijd was voorafgegaan. U vindt die strijd het duidelijkst geformuleerd in haar boek *Op leven en dood*, waarin de hoofdfiguur een gedesillusioneerd man is, die in al zijn menselijke contacten tracht die eenzaamheid op te heffen, zonder daarin te slagen anders dan in kortstondige verhoudingen. Hij komt in aanraking met de tegenwoordigers van heilsleren zoals het christendom en het communisme. Naast veel tegenstellingen hebben die gemeen, dat ze ons het heil in de toekomst beloven: in het hiernamaals of in de betere maatschappij van morgen. Ze brengen geen van beide voor deze Stefan een oplossing. Het christendom niet, omdat dat betekent geloven in dingen waarvan het tegendeel bewezen kan worden. Als voorbeeld kan gelden het gesprek over de Babylonische spraakverwarving, die de oorsprong van onze talenverscheidenheid zou zijn. Het onredelijke van de christelijke tegenspeelster van Stefan is, dat zij daarin blijft geloven, al kan wetenschappelijk aangetoond worden, dat de talen een andere oorsprong hebben. Dat nu maakt voor de moderne ongodsdiensige mens die Stefan is, het christendom onaanvaardbaar. Maar ook het communisme brengt geen oplossing, omdat dat te weinig rekening houdt met de individualiteit. Na alle propagandaslogans waarmee men ons in het kader van

Maar een humanist is een mens die met innerlijke vermogens waarover hij beschikt en geheel voor eigen verantwoordelijkheid een volwassen levenshouding nastreeft. En die volwassenheid bestaat daaruit: Hij probeert zichzelf te zijn, niets meer, maar ook niets minder; hij probeert bewust te leven, hij weet dus dat elk woord dat hij uitspreekt hem kwalificeert.

Anna Blaman.

de koude oorlog heeft overvoerd, vond ik de intelligente afwijzing van het communisme in Op leven en dood een ware verademing. Het probleem waar de hoofdfiguur mee worstelt, is geen vraagstuk dat door doctrines of dogma's opgelost kan worden, de enige oplossing ligt in de mens zelf. Die oplossing is er dan ook wel, al is zij misschien onvolkomen, zij ligt in de kracht van de relatie tussen de mensen onderling, in het streven elkaar daarin als mens, als individu vooral, bij te staan, zij ligt in laatste instantie in de liefde, niet voor de Mensheid met een hoofdletter, maar voor de gewone mens, voor een mens soms „alleen maar”, zoals Stefan de oplossing vindt in een verhouding met een jonge verpleegster, die door haar onbedorven liefde hem in staat stelt opnieuw te beginnen.

Wel verre van negatief te zijn, rekent het werk van Anna Blaman slechts af met de schijn, de schijn waarachter wij maar al te gauw geneigd zijn eigen onvermogen om met het leven in het reine te komen, te verbergen. Hoeveel mensen gaan een werkelijk diepgaande ontmoeting met de ander, met zichzelf ook, niet uit de weg, en geven zich over aan een leven dat van conventies aan elkaar hangt? Wat Anna Blaman haar lezers wil voorhouden is, dat een bewust levend mens een mens is die handelt in overeenstemming met zijn geweten, een mens die gemis en eenzaamheid weet te verwerken en te aanvaarden, die niet onder valse vlag wenst te varen, maar door radicale eerlijkheid de waarde van het mens-zijn wil doorgronden. Welnu, zo staat het dan wel niet in onze beginselverklaring, maar verwondert het u nog, dat Anna Blaman zich graag humaniste noemde, en dat ze dat ook ten volle was?

Door het contact met de ander alleen kan de mens streven naar een innerlijk houvast in wat Stefan noemt „de strijd om niet kapot te gaan aan de ontlustering van het menselijk bestaan”. Dat innerlijk houvast maakt het mogelijk teleurstellingen te overwinnen, al stelt het leven ons ook nog zo vaak teleur. Leest u er de door het leven vaak ronduit geteisterde hoofdfiguren uit Anna Blamans romans maar op na. Alle schijn, alle uiterlijkheid, alle conventie, alle huichelarij wordt als het ware van hen afgekrabd, totdat zij in al hun menselijke naaktheid steun zoeken, moeten zoeken bij hun medemens, eenvoudig omdat er buiten die medemens niets bestaat, dat hun hulp kan bieden in hun eigen zeer persoonlijke zeer menselijke situatie. U hoort wel, dat Anna Blaman geen romannetjes voor in de trein schreef. Ik moet u echter bekennen, dat ik, bij gebrek aan tijd De verliezers toch maar in de trein lezend, mijn station eens voorbijgereden ben. De afrekening die dat

boek is, is eenvoudig fascinerend. Ik kan de verleiding nauwelijks weerstaan u er hele stukken uit voor te lezen, omdat u het toch eens gehoord moet hebben, als u het al niet gelezen heb. Ondanks alles, zegt de schrijfster er zelf van, blijft de menselijkheid in de zin van talent voor liefde onaangetast. Ik kon in deze paar minuten er niet naar streven volledig te zijn over alle verhalen en romans en ook enkele gedichten die Anna Blaman heeft geschreven. U vindt een opgave van al haar werk in de gedrukte tekst van deze lezing*). Ik hoop alleen maar, dat ik u er toe gebracht heb daar zelf eens wat van te lezen. U zult dan begrijpen wat een waardevol lid het Humanistisch Verbond nu vier jaar geleden door een plotselinge dood heeft verloren. En dan mag u van mij best, met de hoofdlegerpredikant Bos, dat humanisme maar een pover getuigenis vinden, als u meent in het geloof bij voorbeeld een beter houvast te vinden. Maar een modern ongodsdienstig mens, voor wie dat geloof niet de oplossing is, zal met mij van mening zijn, dat Anna Blaman gelijk had, dat het geen zin heeft de problemen van dit leven te verleggen naar dingen buiten deze wereld, dat het geen zin heeft onze problemen in handen te leggen van abstracties die ons niet aanspreken, en dat integendeel die strohalm van de medemenselijkheid iets waardevols is. Men moet de macht ervan niet overschatten, maar evenmin denken dat men er wel buiten kan. Als u de figuren uit Anna Blamans werk hebt leren kennen, als u zich realiseert hoe doodgewone mensen dat zijn en hoe weinig ze verschillen van u en mij, dan zult u erkennen, dat voor hen die strohalm het meest waardevolle van hun leven is.

R. DE LA RIE.

*) Van Anna Blaman verschenen de volgende werken:

- 1941 Vrouw en vriend (roman)
- 1943 Ontmoeting met Selma (clandestiene uitgave)
- 1948 Eenzaam avontuur (roman)
- 1950 De Kruisvaarders (novelle)
- 1951 Ram Horna, en andere verhalen
- 1954 Op leven en dood (roman)
- 1957 Overdag en andere verhalen
- 1960 De verliezers (roman)
- 1963 Anna Blaman over zichzelf en anderen (enkele gedichten, artikelen en lezingen die alleen verspreid gepubliceerd waren)
- 1964 Verhalen (een herdruk van De Kruisvaarders en andere verhalen, waaraan enige niet eerder gebundelde zijn toegevoegd)

Tal van bio- en bibliografische gegevens zijn te vinden in deel 8 van het Schrijversprentenboek, een uitgave in 1962 verzorgd door het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum in Den Haag.

lezingen voor de radio

- zo. 31 mei VARA 9.45 uur: G. Stellinga: „Niet apart, maar samen naar een nieuwe school?”
- zo. 7 juni VARA 9.45 uur: P. D. van Royen: „Religieus Atheïsme”.
- zo. 14 juni VARA 9.45 uur: H. J. J. Lips: „Nogmaals stenen voor brood”.
- zo. 21 juni VARA 9.45 uur: V. W. D. Schenk: „Grenzen van wetenschap”.
- zo. 28 juni VARA 9.45 uur: A. J. Wichers: „Er ligt iets in ons”.

het kluwen van de wereld

De wereld is dat deel van het bestaande
Waar zich de sterveling vergist. Hij zoekt
daarna de kluis van de Eenzame, — en hij vindt?
Een niet verdwaalde. Een man die altijd weet
Dat waar hij is 't heelal zijn middelpunt,
Het hart zijn wijkplaats heeft. Hem komen konden,
Te meer betrouwbaar daar hij speurt noch vraagt,
Van alle streken, en de mensedaden
Zijn voor hem uitgebreid als in een boek.
Maar om hem heen zijn in hun vaste gang
De sterren en seizoenen en hij meet
Aan 't weinige dat blijft al wat vergaat.
Zijn lach is glimlach als een mens van ginds
Hem van de vreemde dwalingen verhaalt
Die hij begaan heeft en zijn glimlach groeit
Als in hun doolhof hij het punt herkent
Waarrond de dwaler ging en dat hij eert
Als 't midden van zijn wereld, van de wereld....
Nauwelijks verstraft zich zijn gelaat, als deze,
De doler, hem zijn ongemeten trots
Onthult, zijn neerzien op de onnoozle zielen —
Zo zegt hij — die zijn wijsheid nog niet delen.
Zijn blik wordt zeldzaam koel en 't stille stortbad
Van zijn spraakloze hoon schijnt, even maar,
Boven dat niets vermoedend hoofd te wenden
In zijn scharnieren, — maar het hangt weer stil:
Het oog ziet zacht, toegevend, en de mond
Zegt enkele woorden, die als druppel vallen
In 't oor van de gekoomne en, nauw bemerkt,
Hun woning zoeken in zijn geest. Maar dan —
Als hij gegaan is — dan vangt in dat brein
Een andre doolhof aan, en 't middelpunt
Zijn juist die woorden. Uitgang is er niet,
Want telkens lokken hem die woorden weer,
Die als een plein van vreemde fabel glanzen
Tussen 't gewirwar. Uitgang is er niet,
Totdat die kranke komt bij de eigen kluis,
Nederig en gebroken, en verhaalt
Nu 't nieuwe dwalen. En dan wijst hem stil
De ziener, die nu groot schijnt en niet lacht,
Eerst naar de sterren en dan naar het hart
En leert hem 't kluwen van de wereld zien.

ALBERT VERWEY.

uit DICHTERS VAN DEZEN TIJD

VAKANTIEPLANNEN

De B.W.C. (Buitenwerkcommissie) van het Humanistisch Verbond organiseert in 1964:

A. Voor kinderen van 10 t/m 12 jaar:

Van 18 tot en met 25 juli een week in de Korenbloem te Elspeet.
De leiding berust bij mej. M. M. Köne-
mann.

De prijs bedraagt f 49,—. Daarin is f 2,—
zakgeld begrepen.

Voor verdere bijzonderheden kunt u zich
wenden tot het Centraal Bureau, Oude-
gracht 152, Utrecht.

B. Voor jongeren van 13 t/m 15 jaar:

3 tentenkampen

1e kamp van 20-30 juli

2e kamp van 31 juli-10 augustus

3e kamp van 31 juli-10 augustus

De prijs voor deze tentenkampen (10 da-
gen) bedraagt f 56,—.

Het terrein is gelegen op één van de
mooiste punten op Schouwen.

Uitsluitend voor deze kampen verkregen
(romantisch, zonder moderne accommo-
datie).

Aanmelding bij mevrouw E. Plettenberg-
Sweyd, Saffierstraat 76 I, Amsterdam-Z.,
telefoon 020-738369.

Er is nog plaats voor enkele mannelijke
deelnemers aan de trektocht door België van
3 t/m 17 augustus.

Leiding Frans Doeleman. Kosten f 90,— per
persoon. Vertrek: 10.30 uur uit 's-Hertogen-
bosch. Aanmelding: Mevr. E. Plettenburg-
Sweyd, adres zie boven.